ЕДЕН НАЧИН ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА НА ПРЕЗУМПТИВОТ: ЗА ФОРМИТЕ СО *ЌЕ ДА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бобан Карапејовски

ХИПОТЕЗА

ПАРТИКУЛА (ДА-)КОН-СТРУКЦИЈА

ОСНОВНИ ПОИМИ

ЌЕ ДА ВО 18-19 ВЕК

ОД **ФУТУР** ДО **ЌЕ ДА**

ЌЕ ДА ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Wrocławskie Spotkania Macedonistyczne, Wroclaw, 26-27.10.2023

Еден начин за граматикализација на семантичката категорија презумптив во македонскиот јазик е преку формите на глаголот на кои му претходат партикулите ќе и да. Односно: конструкциите со ќе + да + verbum finitum искажуваат (регуларно, секогаш) презумптив, па така и се граматикализаран (одделен, специјализиран) начин за искажување на односната категорија.

ЕДЕН НАЧИН ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА НА ПРЕЗУМПТИВОТ: ЗА ФОРМИТЕ СО *ЌЕ ДА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бобан Карапејовски

ХИПОТЕЗА

ОСНОВНИ ПОИМИ

ПАРТИКУЛА (ДА-)КОН-СТРУКЦИЈА

ЌЕ ДА ВО 18-19 ВЕК

ОД **ФУТУР** ДО **ЌЕ ДА**

ЌЕ ДА ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Wrocławskie Spotkania Macedonistyczne, Wroclaw, 26-27.10.2023

Теориска рамка
и основни поими
со кои оперираме:

- модалност;
- граматикализација;
- презумптив.

МОДАЛНОСТ

ГРАМАТИКА-
ЛИЗАЦИЈА

ПРЕЗУМПТИВ

Две „средишта на консолидацијата“:

– ставот на говорителот кон ситуацијата (или ‘процена’);
– статусот на ситауцијата во однос на стварноста (или ‘иреалност’).

Глаголскиот начин, едноставно, е „граматикализирана модалност“.

(Plungjan 2016, 377-378;
Плунгян 2011 317-318)

Категоријата модалност, според Мељчук, содржи најмногу три граммеми:

а) дезидератив: субјектот сака да учествува во Fn;
б) potentialis: субјектот може да учествува во Fn;
в) дебитатив (нецеситив): субјектот мора (должен е) да учествува во Fn.

Теориска рамка
и основни поими
со кои оперираме:

- модалност;
- граматикализација;
- презумптив.

МОДАЛНОСТ

ГРАМАТИКА-
ЛИЗАЦИЈА

ПРЕЗУМПТИВ

Регуларизација на формални експоненти на определени содржини во определена класа конституенти“ (Тополињска 1982).

Процес:

– промена на лексичката единица во граматичка;

– промен од помалку граматички во повеќе граматички статус (Курилович).

– „да се направи нешто граматички функционално“ (Lyons 1977, 234),

– да се функционализира и да се формализира некое значење со средствата на граматиката.

„На граматикализацијата се гледа како на подмножество лингвистички промени, преку кои лексичката единица или конструкција во определени употреби зазема граматички карактеристики или преку кои граматичката единица станува уште пограматичка“ (Hopper and Traugott 1993, 2).

X е граматикализиран во јазикот Ј само ако x е семантичка категорија што е претставена со граматичка категорија во Ј
(Lehman 2002, 10).

Теориска рамка
и основни поими
со кои оперираме:

- модалност;
- граматикализација;
- презумптив.

МОДАЛНОСТ

ГРАМАТИКА-
ЛИЗАЦИЈА

ПРЕЗУМПТИВ

Показател за еден од изворите на информацијата во кој говорителот суди за ситуацијата врз основа на логичките сознанија од општ карактер. (Жеребило 2010, 276)

ПРЕЗУМПТИВ – знаењата на говорителот за светот и неговата способност за логичко заклучување
ИНФЕРЕНЦИЈА – непосредно набљудување на говорителот и само индиректно негова способност за логичко заклучување (Плунгян 2011, 351).

Глаголскиот начин, едноставно, е ‘граматикализирана модалност’“ (Plungjan 2016, 377–378; Плунгян 2011 317–318).

Поради ова тврдење, во бугарската лингвистика се отвора прашањето, на пример, за одделен начин, поради тоа што презумптивот, како и во македонскиот, впрочем, може да се најде и во т.н. л-форма и во формите со „ќе да“, итн.

Да го повториме погледот на Мељчук:
А) дезидератив: субјектот сака да учествува во Fn;
Б) potentialis: субјектот може да учествува во Fn;
В) дебитатив (нецеситив): субјектот мора (должен е) да учествува во Fn.

Во ваквата поделба презумптивот се наоѓа под б) potentialis: Тој ќе да има 15 години. 'Тој може да има (според говорителот) 15 години' (Мельчук 1998, 212)

Оваа граматичка категорија не се доразвила и не се утврдила, поради што формите со „ќе да“ се разгледуваат како модално употребени индикативни форми (Ницолова 2008, 329–330) .

Теориска рамка
и основни поими
со кои оперираме:

- модалност;
- граматикализација;
- презумптив.

МОДАЛНОСТ

ГРАМАТИКА-
ЛИЗАЦИЈА

ПРЕЗУМПТИВ

ЕДЕН НАЧИН ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА НА ПРЕЗУМПТИВОТ: ЗА ФОРМИТЕ СО *ЌЕ ДА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бобан Карапејовски

ХИПОТЕЗА

ПАРТИКУЛА (ДА-)КОН-СТРУКЦИЈА

ОСНОВНИ ПОИМИ

ЌЕ ДА ВО 18-19 ВЕК

ОД **ФУТУР** ДО **ЌЕ ДА**

ЌЕ ДА ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Wrocławskie Spotkania Macedonistyczne, Wroclaw, 26-27.10.2023

Проширување на основните поими

Основните поими можеме да ги прошириме со:

- партикула
- конструкција
- да-конструкција

ПАРТИКУЛА

КОНСТРУКЦИЈА

ДА-КОНСТРУКЦИЈА

И покрај историскиот развој од глаголот *hъtěti, *ќе* во современиот македонски јазик има статус на партикула:

- „непроменлив елемент со граматичка функција“ (Kristal 1999, 257);
- „зборови што им припаѓаат на различни класи, а се инфлективни (нефлективни) по својата природа“ (Matthews 2005: 267);
- зборови што како делови (частици) можат да се комбинираат со други делови на исказот и, поради комбинациите (во зависност од нив) да добијат едно или друго, поинакво, значење (Николаева 2008: 16).

Ќе го добива статусот на партикула за образување на future, future praeteriti, разултативен футур, резултативен future praeteriti.

Од друга страна, и статусот на **да** е, исто така, на партикула, но нејзините комбинации се специфични, затоа што влегуваат во т.н. конструкции.

Проширување на основните поими

Основните поими можеме да ги прошириме со:

- партикула
- конструкција
- да-конструкција

ПАРТИКУЛА

КОНСТРУКЦИЈА

ДА-КОНСТРУКЦИЈА

Конструкцијата претставува конвенционална шема за создавање или мотивирање добропознати изрази во кои има барем едно отворено место што може да се пополни со еден од неколкуте изрази што припаѓаат на истата полнозначна зборовна група (“form-class”) (Haspelmath 2023).

Да- е конструкција: [VP [XV] – da – (YV)]

Ќе+да+ verbum finitum НЕ е конструкција: [VP ќе – da – (XV)]

Тоа упатува дека се работи за граматикализиран начин за искажување на некакво значење (семантичка категорија) – ПРЕЗУМПТИВ.

Во идеалната хиерархиски претставена шема на реченицата (S):

S = M {T/L [p(a1, a2, a3...)]}

M = модална компонентна;

T = темпорална компонента;

L = локациска компонентна;

p = конститутивниот предикат;

a1, a2, a3... = аргументи на односниот предикат;

заградите = хиерархиска поставеност на релациите меѓу компонентите

Проширување на основните поими

Основните поими можеме да ги прошириме со:

- партикула
- конструкција
- да-конструкција

ПАРТИКУЛА

КОНСТРУКЦИЈА

ДА-КОНСТРУКЦИЈА

- опатив-субјунктив, субјунктив, конјунктив.
- конструкцијата се употребува со модални и фазни глаголи, во негирани форми на некои времиња и начини, како и во зависни дел-реченици
- самостојно употребена изразува желба, молба, заповед, а се јавува и во клетви

- резултат на губењето на инфинитивот, што е типична балканска карактеристика (Илиевски 1998)

- во текстови од 12 до 16 век „постои паралелна употреба на сврзникот да во финално, комплетивно, адјунктивно, консекутвно и оптативно значење“ (Ѓуркова 2015, 19).

Проширување на основните поими

Основните поими можеме да ги прошириме со:

- партикула
- конструкција
- да-конструкција

ПАРТИКУЛА

КОНСТРУКЦИЈА

ДА-КОНСТРУКЦИЈА

ЕДЕН НАЧИН ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА НА ПРЕЗУМПТИВОТ: ЗА ФОРМИТЕ СО *ЌЕ ДА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бобан Карапејовски

- ХИПОТЕЗА
- ПАРТИКУЛА (ДА-)КОН-СТРУКЦИЈА
- ОСНОВНИ ПОИМИ
- **ЌЕ ДА** ВО 18-19 ВЕК
- ОД **ФУТУР** ДО **ЌЕ ДА**
- ***ЌЕ ДА*** ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ
- НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Wrocławskie Spotkania Macedonistyczne, Wroclaw, 26-27.10.2023

Ќе + презент ќе воведе идни дејства, неактуелни во однос на моментот, потенцијални дејства: можност, готовност итн. (сп. Вержиникова 2008).

Ќе + да има идентичен модел, но различна семантика во однос на оној од постарата фаза ќе + инфинитив (> да + презент).
Во балкански рамки ќе + субјунктив (во албанскиот: *Do të shkoj në Ohër*), но значењата во м.ј. отстапуваат и одат во сферата на чистата модалност.

Значење на **ќе да**

Формите со **ќе да** претставуваат „претпоставка на говорителот во чија сигурност/точност тој не е убеден“ (Верижникова 2008, 134).

Ќе + презент ќе воведе идни дејства, неактуелни во однос на моментот, потенцијални дејства: можност, готовност итн. (сп. Вержиникова 2008).

Ќе + да има идентичен модел, но различна семантика во однос на оној од постарата фаза ќе + инфинитив (> да + презент).
Во балкански рамки ќе + субјунктив (во албанскиот: *Do të shkoj në Ohër*), но значењата во м.ј. отстапуваат и одат во сферата на чистата модалност.

Значење на **ќе да**

ЕДЕН НАЧИН ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА НА ПРЕЗУМПТИВОТ: ЗА ФОРМИТЕ СО *ЌЕ ДА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бобан Карапејовски

ХИПОТЕЗА

ПАРТИКУЛА (ДА-)КОН-СТРУКЦИЈА

ОСНОВНИ ПОИМИ

ЌЕ ДА ВО 18-19 ВЕК

ОД **ФУТУР** ДО **ЌЕ ДА**

ЌЕ ДА ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Wrocławskie Spotkania Macedonistyczne, Wroclaw, 26-27.10.2023

Имајќи ја предвид постарата состојба, Пандев ќе констатира дека кај Крчовски редовно имаме идно време со „ќе да“ (Пандев 2023, 131):

- Чувај се да не извадиш ни един камен от црквата моја Неорија, зашто страшно ќе те накажем (4)
- Иди, Марие, напред, и ја по сахат после ќе дојдем по тебе (11)

ЌЕ ДА КАЈ КРЧОВСКИ

- И црви ќе да ги јадат и гризат. [...] Така тие человеци ќе да се у љутаго мучитеља дјавола. (Слово исказаное, 19)
- ...и огин ќе да ги силно гори и пали и мучи... (Слово, 19) (... и ватра ќе их силно горити...; и ватра ќе да их силно гори)
- А дјаволи ќе да ги бијат и мучат.

Имајќи ја предвид постарата состојба, Пандев ќе констатира дека кај Крчовски редовно имаме идно време со „ќе да“ (Пандев 2023, 131):

- Чувај се да не извадиш ни един камен от црквата моја Неорија, зашто страшно ќе те накажем (4)
- Иди, Марие, напред, и ја по сахат после ќе дојдем по тебе (11)

ЌЕ ДА КАЈ КРЧОВСКИ

ЕДЕН НАЧИН ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА НА ПРЕЗУМПТИВОТ: ЗА ФОРМИТЕ СО *ЌЕ ДА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бобан Карапејовски

ХИПОТЕЗА

ПАРТИКУЛА (ДА-)КОН-СТРУКЦИЈА

ОСНОВНИ ПОИМИ

ЌЕ ДА ВО 18-19 ВЕК

ОД **ФУТУР** ДО **ЌЕ ДА**

ЌЕ ДА ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Wrocławskie Spotkania Macedonistyczne, Wroclaw, 26-27.10.2023

(1) Ќе да имаше едно осумнаесет години. (В. Малески)
‘ми изгледа/ми се чини/претпоставувам дека (според некаква логичка операција) дека има 18 години’

(2) Всушност, ако има некаде ноќ, тогаш таа и ќе да е најмногу во тој полн, низок зимен месец. (Симон Дракул)
– уште повеќе потсилена претпоставката, зашто е во условна реченица... Мељчук, поврзи...
‘претпоставувам дека е најмногу во...’

(3) Лазаме сите. Значи не ќе да сум сосема сам. Со мене пак идат мртвите. (Андреевски)
‘се чини дека, претполагам дека не сум сосема сам...’

(4) Ќе да беше поумно да послушав. [...] Ќе да беше поумно да се вратев дома. (Чашуле)
'претпоставувам дека...'

(5) Ќе да сакаше Нестор пак да им го сврти вниманието... (Фотев)

(6) ...секакви мисли ќе да ме однесле далеку од светов... (Малески)

(7)Од Чешка ли од Полска ли ќе да беше
Апла им плесна в лице
Дека од старите соништа со петокраки
Полоши се само новите противсоништа
(Лазаров)

(1) Ќе да имаше едно осумнаесет години. (В. Малески)
‘ми изгледа/ми се чини/претпоставувам дека (според некаква логичка операција) дека има 18 години’

(2) Всушност, ако има некаде ноќ, тогаш таа и ќе да е најмногу во тој полн, низок зимен месец. (Симон Дракул)
– уште повеќе потсилена претпоставката, зашто е во условна реченица... Мељчук, поврзи...
‘претпоставувам дека е најмногу во...’

(3) Лазаме сите. Значи не ќе да сум сосема сам. Со мене пак идат мртвите. (Андреевски)
‘се чини дека, претполагам дека не сум сосема сам...’

ЕДЕН НАЧИН ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА НА ПРЕЗУМПТИВОТ: ЗА ФОРМИТЕ СО *ЌЕ ДА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бобан Карапејовски

ХИПОТЕЗА

ПАРТИКУЛА (ДА-)КОН-СТРУКЦИЈА

ОСНОВНИ ПОИМИ

ЌЕ ДА ВО 18-19 ВЕК

ОД **ФУТУР** ДО **ЌЕ ДА**

ЌЕ ДА ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

„маргинална конструкција“ (?):

ќе + да + verbum finitum,

'веројатно има... ', 'претпоставувам дека има... '

modus assumptivus

(Тополињска 2008, 54)

Маргиналија: формите со ќе + да + финитна глаголска форма. Но, што со сè она што може да се нарече презумптив?

ПРИСТАП КОН НОВА ГРАМАТИКА

Предложен модел (Пандев, Карапејовски, Пандева 2023):

- примери од литературата (1952 г. до денес);
- од форма кон содржина и од значење кон форма;
- пристап атестиран кај определеноста и нејзините експоненти (Карапејовски 2023).
- презумптивот податлив за таква проба и изведба.

„маргинална конструкција“ (?):

ќе + да + verbum finitum,

'веројатно има... ', 'претпоставувам дека има... '

modus assumptivus

(Тополињска 2008, 54)

Маргиналија: формите со ќе + да + финитна глаголска форма. Но, што со сè она што може да се нарече презумптив?

ПРИСТАП КОН НОВА ГРАМАТИКА

ЕДЕН НАЧИН ЗА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА НА ПРЕЗУМПТИВОТ: ЗА ФОРМИТЕ СО *ЌЕ ДА* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бобан Карапејовски

ХИПОТЕЗА

ПАРТИКУЛА (ДА-)КОН-СТРУКЦИЈА

ОСНОВНИ ПОИМИ

ЌЕ ДА ВО 18-19 ВЕК

ОД **ФУТУР** ДО **ЌЕ ДА**

ЌЕ ДА ВО СОВРЕМЕН КОНТЕКСТ

НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК